

FUNERÁLNÍ ARCHITEKTURA MEROVEJSKÉHO OBDOBÍ (NA PŘÍKLADU HROBU 2 ZE STEHELČEVSI, OKR. Kladno)

Rastislav Korený

ÚVOD

V minulém čísle *Archeologie ve středních Čechách* bylo diskutováno časové zařazení hrobu 2 z doby stěhování národů ve Stehelčevsi. Výsledkem analýzy bylo zjištění, že hrob není z poslední třetiny 5. století (či dokonce „vinařický“), ale pochází až z 2. čtvrtiny 6. století. V závěru příspěvku bylo naznačeno, že konstrukce hrobu, A. Knorem a B. Svobodou interpretovaná jako mohyla, mohla mít jiný charakter (Knor – NZ 2778/77; Svoboda 1975, 138). Protože k dispozici byl pouze půdorys hrobu a nejednoznačný popis situace, jeho případná rekonstrukce by pro mnohovýznamovost některých dostupných údajů byla značně problematická (Korený 2010).

Jak už to někdy bývá, až po odevzdání příspěvku byl objeven další díl původní dokumentace – v tomto případě plán profilu popisovaného hrobu. Byl uložen v Archivu nálezových zpráv v Archeologickém ústavu v Praze ve složce pozůstalosti A. Knora. Plán byl nesignovaný a zřejmě proto dosud unikál pozornosti. Po jeho identifikaci bylo možno přistoupit k pokusu o rekonstrukci původního vzhledu hrobky.¹

OKOLNOSTI VÝZKUMU

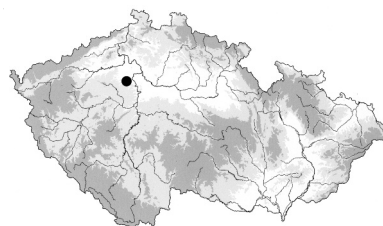
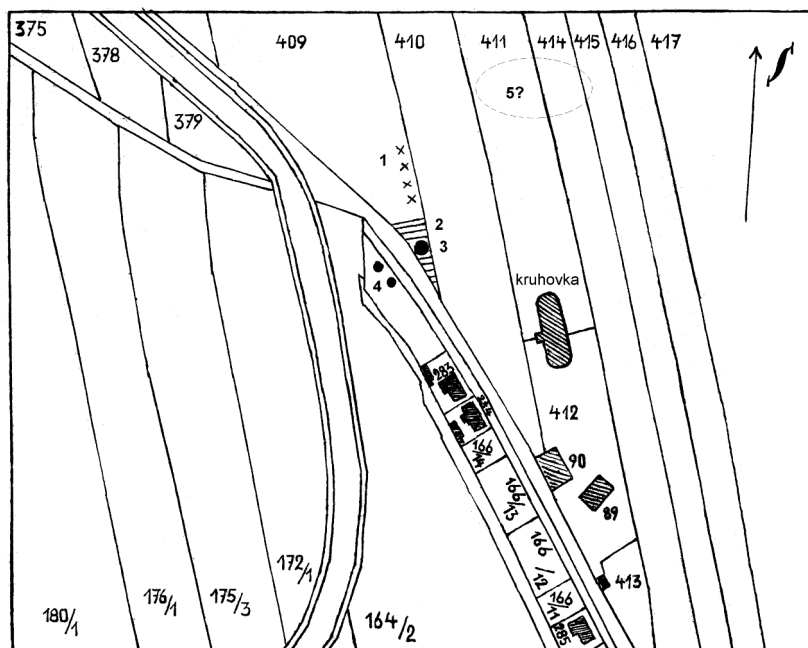
Datum a přesné místo výzkumu hrobu 2 není známo. Pouze z nepřímých informací, obsažených v rukopisné pozůstalosti A. Knora, lze odvodit, že výzkum proběhl po r. 1962, tj. někdy v letech 1963–1970 (srov. Moucha 1996, 67). Místem nálezu byl prostor cihelny SONP Kladno (dříve Žákova, později Mrázkova cihelna), dnes ppč. 550/1–2 (obr. 1; bývalé ppč. 409–410, snad je to místo označeno kruhem s č. 5). Z objektu cihelny (kruhovky) dnes stojí pouze komín, prostor samotný je zavezen; pouze na ppč. 550/4 (býv. ppč. 412) je dnes nový rodinný dům a za ním viditelná východní hrana (profil) cihelny o délce cca 30 metrů.²

Prostor bývalé cihelny byl polykulturní lokalitou. Byly zde zkoumány hroby kultury se šňůrovou keramikou, zvoncovitých pohárů, bylanské a laténské kultury, žárové hroby z doby římské a hradištní pohřebiště (obr. 2). Zdá se, že k odkryvu hrobu 2 došlo v prostoru severního okraje cihelny; je to však jen spekulace.

Z katastru obce byly nedávno publikovány předměty, které snad patří do doby stěhování národů; zda to bylo v prostoru pozdější Žákovy cihelny, je otázkou, neboť takovou lokalizaci dochované údaje nedovolují. Jedná se o několik kopí a kroužek, nalezené kolem r. 1900 p. Fr. Fricem (či Fričem) a pravděpodobně i J. Felcmanem (*Anonym 1900–1901*, 349; *Vokolek 2004*, 96, tab. 166:8–11).

¹ Za možnost studia a publikace terénní dokumentace A. Knora děkuji L. Haišmanové z Archivu NZ ARÚ Praha, v. v. i. Za technické konzultace v oblasti tesařské techniky (a zapůjčení příslušné literatury) a jazykové konzultace děkuji Rudolfovi a Janě Šimkovým z Podbrdského muzea v Rožmitále pod Třemšínem.

² Podle autorova orientačního zjištění ze dne 9. 6. 2010. Současně bych chtěl obyvatelům Stehelčevsi, žijícím v sousedství bývalé cihelny, poděkovat za ochotu a pomoc při zjišťování některých informací; na výzkumy A. Knora ve zdejší cihelně se i po téměř 50 letech živě pamatují... Podle jednoho z pamětníků měl zde A. Knor provádět výzkum ještě v polovině 60. let.

Obr. 1. Stehelčevěves. Situace v Žakově cihelně (SONP Kladno) v r. 1940 (podle A. Knor NZ 325/86, upraveno a doplněno). 1 – hroby KZP; 2, 3 – hroby KŠK, bylanské komorové hroby, část laténského žárového pohřebiště, část hradištního kostrového pohřebiště (výzkum 1960); 4 – hradištní hroby; 5? – možná prostor nálezu hrobu 2. Nahoře: poloha lokality na mapě České republiky

POPIS NÁLEZOVÉ SITUACE

Nejdříve je nutné se vrátit k popisu nálezu situace, tak jak ji ve své dokumentaci zachytil A. Knor (NZ 2778/77, zde uveden původní popis; srov. Svoboda 1975):

„Hranolovitá hrobová komora rozměrů 210 × 180, hluboká od povrchu 170 cm. Delší osou byla orientována zhruba ve směru Z–V, s úchylkou několika stupňů ku směru S–J. Byla svíslých stěn a plochého dna, do kterého byly zahlabeny v rozích a u středu delších bočních stěn válcovité kúlové jamky plochého dna o průměru a hloubce 20 cm.

Hrobová komora byla ...[nečit.] dosti pravidelného kruhovitěho příkopu o vnějším průměru kolem 8,5 m a širokým 70–80 cm. Vnitřní plocha, sevřená tímto příkopem, byla asi o 15 cm zahlabena proti okolní ploše vně příkopu. V ní, za západním čelem hrobové komory, probíhal s ním souběžný mělký žlab, hluboký 10–15 cm, dlouhý 260 a široký 40 cm, přesahující tedy šíři hrobové komory po obou stranách o 40 cm. Podobně za východním čelem hrobové komory probíhal souběžný žlábek 220 × 30 cm, taktéž hluboký 10–15 cm a přesahující na obou stranách o 20 cm.

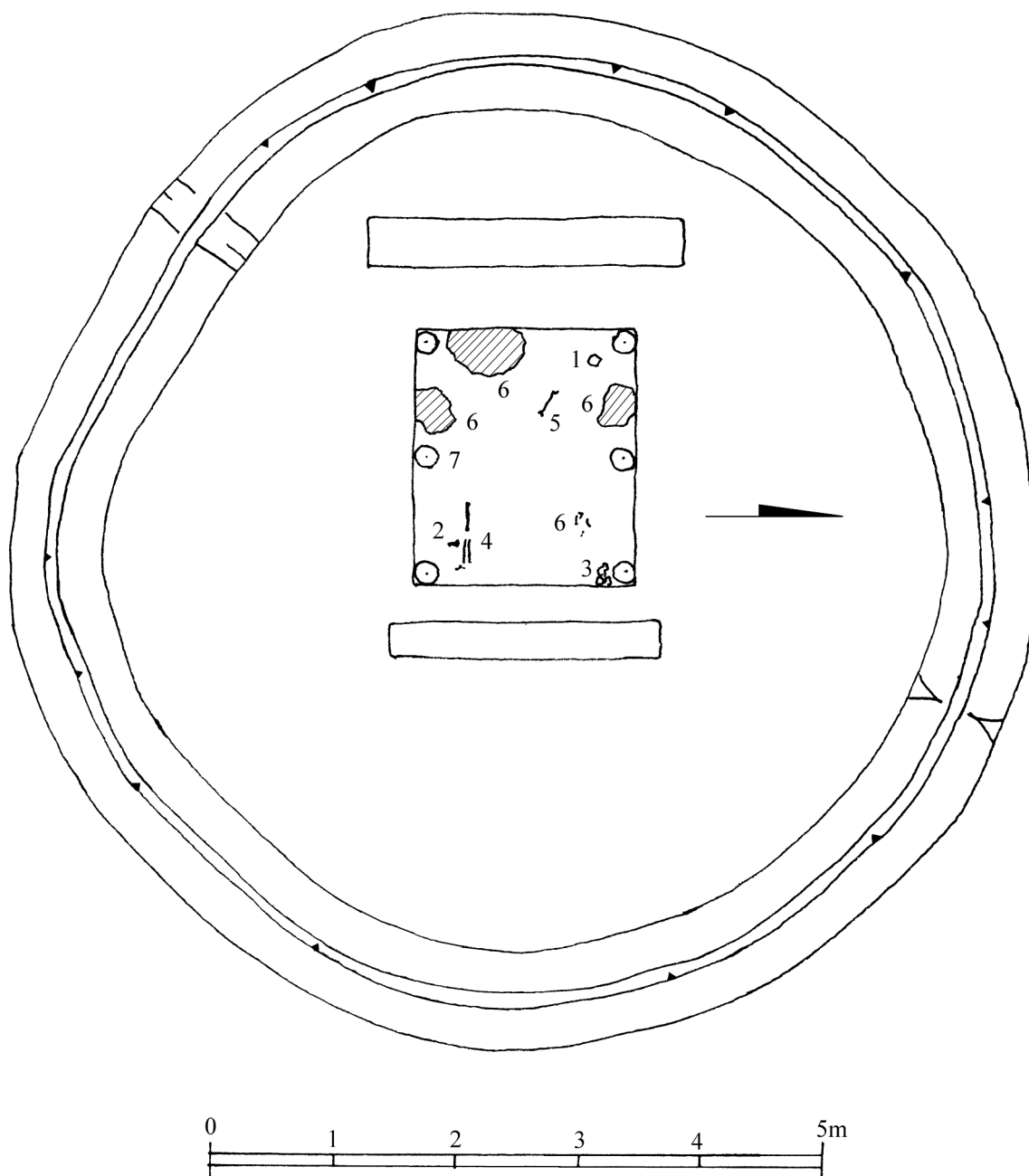
Průběh příkopu v podložní spraši byl patrný jako tmavý kruhovitý pruh. Příkop byl zešikmených stěn v úhlu asi 45 stupňů a úzkého dna v podložní spraši, hluboký asi 50 cm a zaplněný šedočernou drobtovitou hlinou, ku stěnám probarvenou spraší. Ve východním úseku byl příkop hlubší a tím i strmějších stěn.

Příkopem sevřená a mělce zahlabená plocha i s oběma žlábkami byla vyplněna poměrně sypkou, slabě šedočernou hlinou, zásypem hrobové komory do značné hloubky byla šedočerná, dosti utvrdlá hlína, promíšená slabšími vrstvami nebo menšími bloky spraše. Spodek hrobové komory byl zaplněn začištěnou spraší.

Ve vrchním šedočerném zásypu nehluboko pod ústím hrobové komory se objevila v severozápadním nároží téměř celá lidská lebka bez spodní čelisti, chatrně zachovalá. O něco hlouběji ku středu komory byla posunuta jedna ze stehenních kostí. V severovýchodní čtvrti v téže hloubce jako lebka, nalezena pánevní kost, několik článků páteře a několik žeber.

Na dně hrobové komory zůstaly in situ v jihovýchodní čtvrti jen kosti pravé nohy, u níž ležela železná sekýra. Jinak ostatní kosti, početně odpovídající dvěma kostrovým pohřbům, byly shrnuty na tři hromádky. Největší z nich se prostírala u čelní stěny v jihozápadním nároží. Mezi touto hromádkou a kúlovou jamkou u středu jižní boční stěny se nalézala menší hromádka, v níž mezi kosti byl nahrnut i drobný bronzový dvanáctistěn s otvorem. V hromádce u stěny na protilehlé straně se nalézala spona a čtyři skleněné korálky. U samé kúlové jamky v severovýchodním nároží ležel na boku hliněný džbán, hrnek a nádobka. Ve výši více než 1 m nade dnem hrobové komory byl nad nimi do východní stěny zpola zabodnut železný hrot oštěpu.

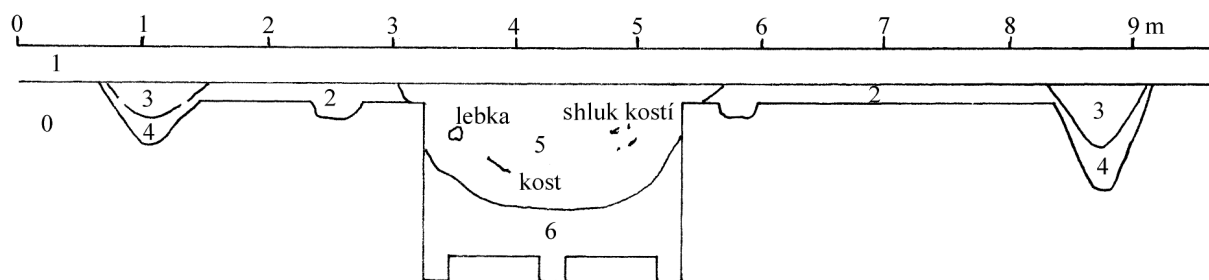
Zachycená situace svědčí pro to, že v hrobové komoře byly uloženy dva kostrové pohřby vedle sebe, oba asi v poloze nznak, hlavou k západu a nohama k východu. Dle rázu výbavy byl jižní pohřb pohřbem muže, severní

Obr. 2. Stehelčevsi. Půdorys hrobu 2 (podle A. Knor, NZ 2778/77). 1 – lebka; 2 – sekera; 3 – nádoby; 4 – kosti pravé nohy muže; 5 – kost v zásypu; 6 – shluky kostí a výbavy pohřbů; 7 – dřevěné sloupů.

pohřbem ženy. Kúlové jamky podél bočních delších stěn, jakož i žlábký vně čel komory, prokazují zastropení hrobové komory, překryté nejspíše mohylou, která na svém obvodě byla vymezena příkopem. Hrobová komora byla vyloupena nejspíše brzy po vybudování mohyly či v době, kdy dřevěná konstrukce byla nesena ještě šestici sloupů. Pro to svědčí i trojice nádob, pohozená těsně k nárožnímu sloupu“ (obr. 2 a 3).³

³ Je zajímavé, že k tak pozoruhodnému nálezů se dochovala pouze krešebná dokumentace (dva plány); zda A. Knor také pořídil fotografie, není mi zatím známo. Stejně není jasné datum výzkumu. Pouze z určitých zmínek v rukopisných pracích A. Knora (např. koncepty přednášek, bohužel nedatovaných), dochovaných v jeho pozůstalosti v Archeologickém ústavu v Praze, lze odvodit, že k odkryvu došlo až po roce 1962. Určitější zmínky jsou v rukopisných soupisech (opět nedatovaných), kde ovšem některé nejasné pasáže budí jisté otazníky. Např. v jednom soupise je mezi předměty vinařického hrobu 1 uvedena také sekera; na jiném místě jsou čtyři korálky z hrobu 2 nejdříve popsány jako halštatské; jinde je jistá pochybnost, zda hrob měl kolem příkop.

Obr. 3. Stehelčevy. Profil hrobu 2 (podle A. Knor, *Pozůstalost*). 0 – podloží; 1 – ornice; 2 – šedočerná sypká hlína; 3 – šedočerná drobtovitá hlína; 4 – dtto, probarvená spraš; 5 – šedočerná utvrdlá hlína s vrstvami/bloky spraše; 6 – znečištěná spraš

ZÁKLADNÍ BODY PODOBY REKONSTRUKCE

Nyní přejdeme k základním bodům rekonstrukce původní podoby celé hrobky. Jako výchozí podklady poslouží nejen informace obsažené v nálezové zprávě, ale také četné obdobné nálezy v rámci střední a západní Evropy v 5.–7. století.

V dalším textu budou diskutovány tyto otázky: 1. výběr místa; 2. pracovní nástroje, pracovní postupy a materiály; vypracování celkového plánu před samotnou stavbou hrobu; 3. jestli úprava vnitřní plochy kruhu měla vliv na podobu nadzemní stavby; 4. velikost zahloubené komory; 5. podoba zahloubené komory; (6. pohřební obřad); 7. podoba nadzemní komory a to, zda kúlová konstrukce nějak přímo souvisela s dvěma žlaby, resp. zda velikost hrobu (poměrně malá) byla v nějaké spojitosti s nadzemní konstrukcí; 8. možné povrchové úpravy nadzemní komory; 9. kruhový příkop; 10. zánik objektu.

POKUS O REKONSTRUKCI PRŮBĚHU STAVBY HROBU

Krok 1: Výběr místa

Výzkumy A. Knora v prostoru bývalé Žákovy cihelny (poté cihelna SONP Kladno) postupně odкрыly hroby lidu šňůrové keramiky, zvoncovitých pohárů, bylanské kultury. Jedná se o hroby, jejichž konstrukce se vesměs spojuje se stavbou mohylových náspů; v případě hrobu k. zvoncovitých pohárů byl kolem něj zjištěn zatím jediný doklad obvodového žlabu v Čechách (Knor 1966). V době stěhování národů byly tyto pohřební monumenty s velkou pravděpodobností ještě viditelné. Kde byl hrob 2 v rámci cihelny pro absenci relevantních údajů nevíme; snad to byla její severní okrajová část (obr. 1:5).

Komentář: Případů, kdy pohřebiště z doby stěhování národů, resp. z jeho mladšího stupně, navazují na starší pravěké mohylníky, je celá řada (pro Čechy srov. Korený 2008; jiné regiony v Evropě: Bemmann 1999; Sudhoff 2001). V nejbližším sousedství je takovým dokladem pohřební areál v Kněžívce (eneolitický hrob/mohyla, bylanské a merovejské pohřebiště).

Krok 2: Koncepce stavby

Druhým krokem bylo promyšlení celkové koncepce stavby, která vycházela z technických a mentálních možností realizátorů. Z technického hlediska stavba vyžadovala jednoduché pracovní nástroje (lopata, sekera, vrták a nástroje k rytí, případně malování výzdoby na dřevěné konstrukce) a materiál (stavební dříví).

Komentář: Nálezy pracovních nástrojů z merovejské doby jsou poměrně vzácné (srov. Fingerlin 1987b), z území Čech lze k nim zatím počítat snad jen sekery. Užití vrtáku pak dokládá sekundárně použitý trám s dvěma otvory, nalezený na sídlišti v Hostivici z vřídřevy studny 1; nález je řazen do první poloviny 6. století (Pleinerová 2005, 108–109, obr. 8:1). Časově tedy odpovídá hrobu 2 ve Stehelčevsi. Z téhož sídliště pocházejí také fošny a prkna se stopami po opracování sekerami.⁴

⁴ Další užití vrtáku a seker je doloženo na dřevěných konstrukcích ze sídliště v Tuchlovicích (okr. Kladno), které je datováno do starší doby římské (výzkum K. Motykové). Za možnost studia tohoto z větší části nepublikovaného materiálu děkuji D. Bursákovi z Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou FF UK Praha.

Krok 3: Úprava pracovní plochy

Nejprve byl vyměřen obvod pracovní plochy ve tvaru kruhu, který činil 8,5 až 9 metrů v průměru. Poté byla na takto vymezené ploše odstraněna ornice asi do hloubky 30 cm a k tomu ještě dalších 15 cm spráše. Celkem tedy 45 cm, pokud uvažujeme o rovném povrchu terénu; je ovšem možné, že místo bylo situováno na mírném svahu. Celkem bylo „skrývkou“ získáno 27,5 m³ zeminy (ornice 19 m³, spráš 8,5 m³). S ohledem na další kroky lze důvodně předpokládat, že zemina byla ukládána mimo skrývanou plochu v podobě prstence kolem pracovní plochy a s minimálně jedním průchodem na vnitřní pracovní plochu (obr. 4). V opačném případě by totiž deponie zeminy překážela minimálně při skrývání dané plochy.

Komentář: Úprava plochy a její snížení souvisely se záměrem postavit také nadzemní část hrobu – ovšem nikoli v podobě mohyly. Tento předpoklad lze doložit několika příklady. Publikované řezy dochovaných mohyl z 5.–7. století ukazují, že mohylové násypy byly zakládány na původním, nerovném terénu. Z území České republiky se nabízí doklad mohyly na Žuráni (Poulik 1995, Abb. 30; Tejral 2009), ze saského a středoněmeckého prostředí je to pohřebiště v Rehrhof, Kr. Lüneburg (mohyla 5; Laux 1980, Abb. 8), Gudendorf, Stadt Cuxhaven (mohyla 5; Tempel 1980, 450, Abb. 3), Seeburg, Kr. Eisleben (Schmidt 1961, Abb. 40) a snad i z bavorského pohřebiště ve Viecht, Ldkr. Landshut (hrob 131; Dannhorn 1993, Abb. 81).

Krok 4: Hrobová jáma

Skrývkou byla získána rovná plocha. Mimo její střed, posunuta mírně k západu, byla vyhloubena hrobová jáma o velikosti 210 × 180 cm, hluboká 125 cm. V rozích jámy a uprostřed delších stran bylo vyhloubeno 6 sloupových jam hloubky 20 a průměru 20 cm. Výkopem bylo získáno dalších 4,8 m³ zeminy (znečištěné spráše). Deponie zeminy byla (s ohledem na další předpokládaný průběh stavby) pravděpodobně umístěna v blízkosti hrobové jámy. Současně před západním a východním okrajem jámy byly vyhloubeny 10–15 cm hluboké, 260/220 cm dlouhé a 40/30 cm široké žlaby (obr. 4).

Komentář: Plocha hrobu je poměrně malá, zvláště pak tento fakt vynikne, když si uvědomíme, že se jedná o dvojhrob dospělých osob. Plocha byla navíc zmenšena o vloženou dřevěnou konstrukci (tj. přibližně na 200 × 140 cm, na každého pohřbeného tak zbylo místo o šířce asi 70 cm).

Pokud budeme tyto parametry srovnávat s jinými obdobnými komorovými hroby, tak v Mochově činila plocha 290 × 130 (hrob 3) a 240 × 97 (hrob 16, dítě). V Záluží to byly následující hodnoty: 210 × 140 (18/XXIII, kůň), 250 × 118 (27/XXII), 150 × 55 (28/XXIII, dítě), 240 × 95 (29/XXIV), 220 × 72 (31/XXVI), 230 × 120 (39/XXXV), 220 × 85 (46/XLII), 200 × 150 (hrob 59) a 230 × 60 (53/1936, nepubl.; Neustupný 1936). Z uvedeného srovnání vyplývá, že dvojhrob ve Stehelčevsi měl, co se týče vnitřní plochy, spíše průměrné až podprůměrné parametry, což pravděpodobně souvisí s konstrukčními limity nadzemní dřevěné komory (viz níže).

Excentrické umístění hrobové jámy v rámci plochy (později vymezené kruhovým příkopem) bylo dokumentováno na pohřebišti Heitersheim, kde hrob 39 byl posunut k západu (muž, 2. třetina 7. stol.; Fingerlin 1997); podobná situace byla i v případě hrobu 14 v Biengen (Fingerlin 2000, Abb. 118).

Krok 5: Dřevěná komora

Podle popisu a dochovaných stop je zřejmé, že vnitřek hrobu byl koncipován jako dřevěná komora. Její kostru tvořilo šest dřevěných sloupů. Vzhledem k tomu, že poměrně silné sloupy byly situovány těsně v rozích a podél stěn, lze v případě užití prken uvažovat prakticky jen o pažení na drážku (Gerner 2003, 190). Vytvořily tak kompaktní komoru, jejíž strop ze silných prokládaných fošen pak ležel přímo na obvodových stěnách. Otázkou je výška této komory. K dispozici je důležitý údaj o kopí zapíchnutém do východní stěny komory do poloviny své délky a ve výši asi jeden metr nad dnem hrobu. To by nasvědčovalo tomu, že v této výšce již dřevěné obložení komory nebylo, resp. byl by to doklad o výšce stropu komory. Druhý, nepřímý údaj poskytuje profil hrobové jámy a popis její výplně, jak jej zaznamenal A. Knor. Plán profilu zachycuje dvě vrstvy zásypu. Spodní vrstva, o síle asi 50 cm, představovala znečištěnou spráš a na plánu má její horní část vanovitý tvar. Horní vrstva, o síle asi 75 cm, byla šedočerná drobtovitá utvrdlá hlína, promíšená slabšími vrstvami nebo menšími bloky spráše. Dále obsahovala lebku a části kostry (nebo koster). Vrstva stejného charakteru byla i v hrobě 1 vinařské skupiny, kde vyplňovala patrně druhotný zásah do hrobové jámy (Svoboda 1975, obr. 1). Pod ní byla šedohnědá sprášovitá vrstva. Když se vrátíme k situaci v hrobě 2, spodní vrstvu lze tedy interpretovat jako původní zásyp hrobu, který byl pravděpodobně umístěn na stropě dřevěné konstrukce, a to ve výši asi 75 cm. Horní okraj vrstvy byl pak ve výši okraje hrobu, tj. 125 cm nad dnem hrobu (tloušťku vrstvy tedy odhadují na 50 cm, její objem činil asi 1,9 m³). Horní šedočerná vrstva pak představuje splachy, které se dostaly do komory po jejím násilném otevření a vylopujení jejího obsahu (obr. 2; 3).

Lokalita/hrob	Počet jamek	Hloubka jamek (cm)/ hloubka hrobu (cm)	Průměr jamky (cm)
Záluží			
18/XIII	4	-/275	10–12
27/XXII	4	-/295	10
28/XXIII	4	-/145	–
29/XXIV	4	-/220	10
31/XXVI	4	-/190	10
39/XXXV	4	-/200*	–
46/XLII	4	43/210	–
59	4	-/200	–
53/1936 (nepubl.) **	4	6–26/170	6–10
Mochov			
3	3(4)	20–50/asi 300	asi 10
16	4	20–30/asi 200	11–12
Lochenice I			
7		„mělké“/140	–
Stehelčeves			
2	6	20/170	20
Šakvice			
3	5	-/300	neued., min 30
Eltville			
342	4	50/285	18–20 (22–28 jamky)
Herrenberg			
210	4	40–50/–	30–40

Tab. 1. Parametry sloupových/kůlových jam.
*Údaj podle původní dokumentace (Schránil 1931). B. Svoboda mylně uvádí 120 cm. **Podle malé hloubky a průměru dvou jamek (kolem 6 cm) se zdá, že v tomto případě nemuselo jít o pozůstatky zastřešující dřevěné konstrukce; může se spíše jednat o stopy tzv. lůžka mrtvého, stojícího na kůlech (údaje podle nepubl. dokumentace; Neustupný 1936)

Komentář: Užití sloupů v konstrukci hrobové komory je hojně doloženo, zdá se, spíše ve středoněmecké (srov. Schmidt 1961, 70 – 6 pohřebiště; Koch 1996, 732) a saské oblasti (Issendorf, 14 hrobů; Häßler 2002), ale vyskytuje se i v jiných regionech: Zeuzleben, 24 hrobů (Rettner 1998), Straßenheim, hrob 30 (Koch 2002, 156), Hessigheim (Stork 2007, 172), Eltville, hrob 342 (4 sloupy; 2. čtvrtina 6. stol., Blaich 2006, Taf. 145), Pottenbrunn, 3 hroby (Blesl 2005, 131–132), Bratislava-Rusovce, hrob 140 (Schmidtová – Ruttkay 2007, 347), Szentendre, hrob 56 (Bóna 1970/71, Abb. 7), Romans d'Isonzo, hrob 186 (Bierbrauer 2008, 115, Abb. 6). Z dostupných parametrů pak např. vyplývá, že sloupy použité v stehelčevském hrobě mají mezi českými nálezy patrně největší průměr (tab. 1). Tento údaj, společně s jejich neobvyklým rozmístěním podél delších stran hrobu naznačuje, že kromě nosné měly i podpůrnou funkci (viz dále).

Méně obvyklá je dispozice sloupů podél delších stran – typická je právě opačná varianta. Z pohřebiště lze uvést nadzemní sloupové konstrukce stejného (anebo podobného schématu) např. z lokalit Altdorf-Aich a Marktoberdorf (Krohn 2002).

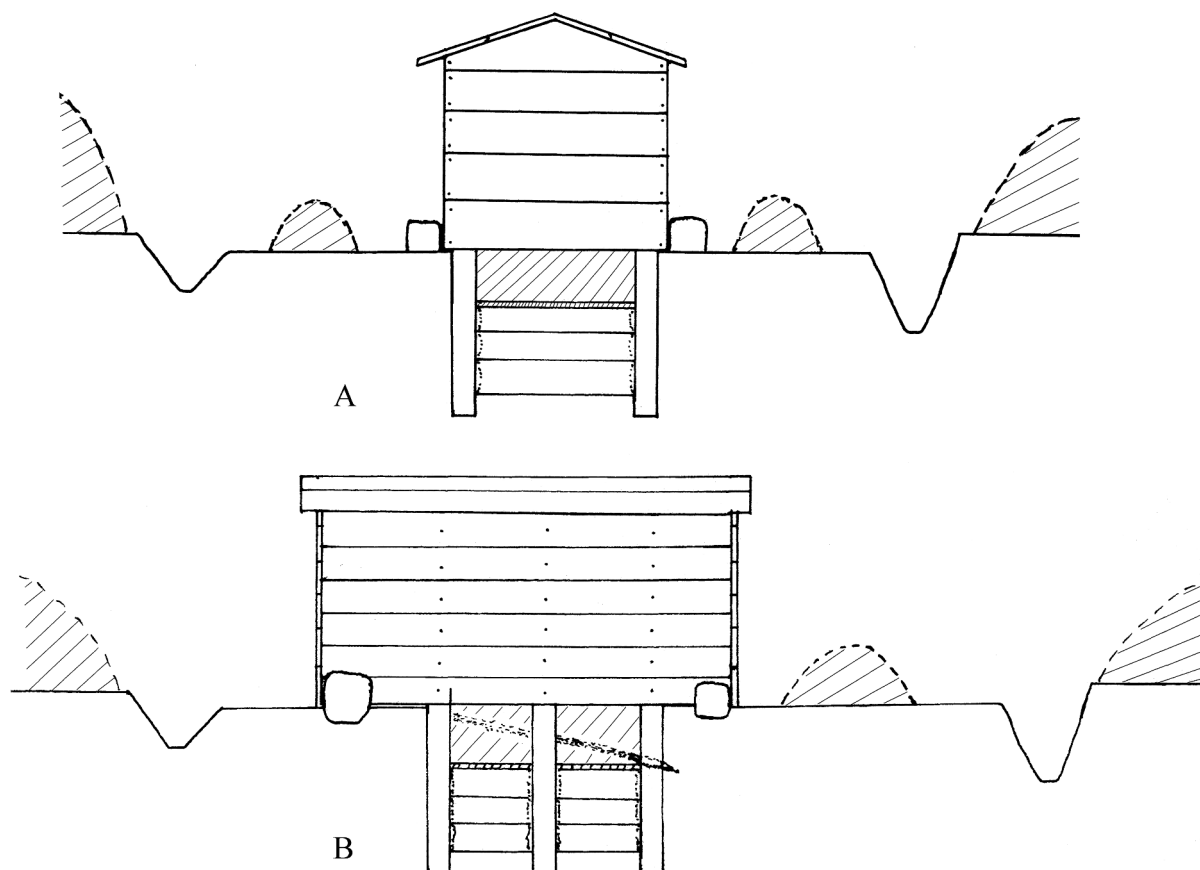
I na sídlištích lze najít podobné stavební řešení – tak na franském sídlišti v Igersheim měla položenice 1340 po čtyřech/pěti kůlech po delších stranách (Krause 1994, Abb. 125).

Zvyk zapíchnout kopí nad pohřbem do kratší stěny hrobové jámy dokládá několik nálezů. Ze Saska jsou to pohřebiště v Liebenau, hrob G12/A2 (Häßler 1983, 80, Taf. 34; 1999, Abb. 47), v Issendorf, hrob 3528 (Häßler 2002, 130–131, Abb. 1, 2). Ve středním Německu je tento jev znám z lokality v Gübs, Kr. Burg, hrob 12 (kopí v Z stěně; Schmidt 1976, Taf. 127:1) a v Obermöllern, hrob 31 (kopí v Z stěně – malá nika?; Schmidt 1976, Taf. 145:6). V jihozápadním Německu je to pohřebiště v Hailfingen (Svoboda 1965, 131) a Klepsau, hrob 13 (kopí v Z stěně; Koch 1990, Abb. 32; 1996, Abb. 594). V Čechách to jsou případy v Mochově, hrob 18 (Zeman 1958, 441, 462, obr. 33) a v Záluží, hroby 29/XXIV (Svoboda 1965, 288) a 53/1936 (nepubl., Neustupný 1936). Nejistým dokladem může být nález kopí za hlavou v Praze-Dejvicích, hrob 23 (Svoboda 1965, 263). Ze středního Podunají je naopak doložen nálezem z hrobu 44 v Szentendre (Bóna 1970/71, Abb. 3) a 42 v Tamási, Kom. Tolna (Bóna 1976, Abb. 5).

Krok 6: Vlastní pohřební obřad

Krok 7: Dům mrtvého

Do připravených žlabů, situovaných rovnoběžně podél západního a východního okraje hrobové jámy, byly položeny dřevěné trámy; podle zakulaceného tvaru den žlabů se jednalo spíše o kulatinu. Jejich střední části byly tesařsky upraveny a sníženy tak, aby tvořily lůžko pro fošny dna a boků nadzemní

Obr. 4. Stehelčevs. Rekonstrukce hrobky (kresba autor). A – pohled od západu; B – pohled od jihu.
V zásypu nad komorou tečkovaně vyznačeno kopí

dřevěné komory. Podle dochované situace lze délku komory odhadnout aspoň na 4 m, šířku asi na 1,8–2,2 m. Jaká byla v této konstrukci role sloupů? Jak bylo již zmíněno, jejich neobvyklé umístění podél delších stran zřejmě souviselo nejen s podzemní komorou, ale (a to pravděpodobněji) i s nadzemní dřevěnou konstrukcí. Tím zajišťovaly stabilitu dlouhých stěn „domu mrtvého“. Dvojnásobnou roli sloupů by nasvědčovala i jejich mimořádná tloušťka (srov. tab. 1).

Výšku komory lze stanovit jen na základě určitého odhadu. Můžeme předpokládat, že komora měla mít jistý funkční význam během pohřebního rituálu (vstup lidí do komory) a po něm (kult mrtvých); současně snad i jistý symbolický význam (zmenšená replika domu). Výška komory by tedy dosahovala aspoň 2–2,5 m.

Komentář: S podložními, příčnými trámy (querbalken) se v době stěhování národů, hlavně merovejském stupni, setkáváme v hojné míře. Jsou umístěny v hrobce pod vlastní rakví zemřelého, a to jak v mužských, tak i v ženských hrobech 6. a zejména pak 7. století. Lze uvést pohřebiště Biengen, hrob 14, (muž-jezdec, mohyla, 7. stol.; Fingerlin 2000, Abb. 118), Oberflacht, hroby 13, 37, 162, 211 (6.–7. stol.; Schiek 1992, Taf. 2, 8, 80–81, 84–85; Paulsen 1992, Abb. 4, 6; Billamboz – Becker 2001, 854, 865, 869), Hüfingen-Gierhalde, hrob 1 (muž, poč. 7. stol.; Fingerlin 1974, Abb. 4; Billamboz – Becker 2001, 858), Echting-Viecht, hrob 131 (muž, 2. třetina 7. stol., vnitřní palisáda, mohyla-část. rekonstrukce; Dannhorn 1993, Abb. 81; 1994, Abb. 4), Beerlegem, Prov. Oost-Vlaanderen, desítky hrobů (6.–7. stol.; Roosens 1977a; Koch 1996, Abb. 592), Rosmeer, Prov. Namur, více hrobů (Koch 1996, Abb. 593), Meerveldhoven, Prov. Nord-Brabant, více hrobů (Koch 1996, Abb. 599), Köln-Müngersdorf (Koch 1996), Borsbeek, několik hrobů (De Boe 1970), d’Arlon, několik hrobů (Roosens – Alenus-Lecerf 1965; Roosens 1979).

S delším a širším trámem na západní straně se setkáváme v hrobech v Stetten, hrob 70 (žena, 7. stol.; Fingerlin 1987b, Abb. 157), Eßfeld, hrob 27 (muž-jezdec, po r. 700; Gerlach 2003, Abb. 90). Velké a široké žlaby o délce asi 2 m a síle asi 30 cm pro příčné trámy byly v Ophoven, hrob 64 (žena, 7. stol.; Roosens 1977b, Fig. 36).

Námítka, že tyto trámy v našem případě mohly sloužit jako podklad pro zastřešení hrobové jámy, by z hlediska logiky stavby neměla oporu. Jáma je svými rozměry poměrně malá a v případě jejího za-

střešení na úrovni terénu by se zcela obešla bez podpůrných trámů; žlaby jsou navíc situovány mimo hrobovou jámu. Jištění stropní konstrukce je dokumentováno např. u velkého komorového hrobu II na Žuráni (Poulik 1995, Abb. 33–34, 36; Tejral 2009, Abb. 21), či je velmi pravděpodobné v případě velkého komorového hrobu z Kamýka (plocha u dna komory asi 330 × 220 cm; Korený 2005) a hrobu 16 v Mochově (Zeman 1958, 439, obr. 33). Ploché zastřešení velké hrobové komory je rekonstruováno také v případě hrobu 137 v Dittigheim (Stork 1984, Abb. 185) a bylo dokumentováno u hrobu 13 v Szólád (Freeden – Vida 2007, Abb. 7:2).

Seříznutí, resp. snížení středních částí příčných trámů bylo dobře dokumentováno na pohřebišti v Oberflacht (např. hroby 162, 211; Schiek 1992, Taf. 80–81, 84–85; Paulsen 1992, Abb. 4, 6), což bylo důležité pro stabilitu konstrukce vnější dřevěné rakve.

O tom, že v našem případě lze reálně uvažovat o nadzemní stavbě, nelze tedy, i s ohledem na dochované žlaby pro příčné trámy, asi příliš pochybovat. Dokladů pro existenci takových staveb, tzv. domů mrtvých (Krohn 2002) se dochovala celá řada. Snad nejznámější je série hrobů z durynsko-franského pohřebiště v Zeuzleben (hroby 10, 23, 24, 64), z kterých vyniká hrob 25 (1. pol. 6. stol.; Wamser 1987; Böhme 1993, 529–530, Abb. 104; Rettner 1998). Podobně je rekonstruován ženský hrob 3575 v Issendorf (1. pol. 6. stol.; Schmidt 1999, Abb. 2; Häßler 2002, 315, Abb. 2; srov. také hrob 3578 stejné konstrukce; o. c., 325, Abb. 2), další podobný objekt je zmiňován z pohřebiště v Dittigheim (Stork 1985, 183) a v Hessigheim (Stork 2007, 172). Společnou sloupovou konstrukci má okrsek několika hrobů na pohřebišti v Kirchheim bei München (Charlier – Christlein – Keller 1983, Abb. 108). Dva hroby se sloupovou konstrukcí, označenou za domy mrtvých, jsou z pohřebiště v Herrenberg (Oeftiger – Dollhopf 1999, 204; 2000, Abb. 113). Podle dochovaných stop jsou tři domy mrtvých rekonstruovány na pohřebišti ve Freiberg am Neckar, Kr. Ludwigsburg (Stork 1993b, Abb. 173; 1997, Abb. 486 – zde další příklady). Kolem hrobu 3 v Munderkingen byly ze tří stran vyhloubeny žlaby, přičemž na západní straně byl objekt otevřen (6. stol.; Bofinger – Hald 1995, Abb. 140; Klein 2002, Abb. 129). V posledně dvou jmenovaných příkladech však některé stopy po stavebních konstrukcích zničila eroze původního povrchu (Stork 1993b; 1997). Další nadzemní stavby, vesměs sloupové konstrukce, byly dokumentovány v Kircheim bei München (hrob 4; Charlier – Christlein – Keller 1983, Abb. 108), Knittlingen (hrob 98; Damming 2002, 18, Taf. 99), Schwabmühlhausen (hrob 18; Babucke 2003, Abb. 88), Pottenbrunn (3 hroby; Blesl 2002, 201–204; 2005, 131–132), Szentendre, hrob 56 (Bóna 1970/71, Abb. 7) a na Žuráni (komorový hrob II; Poulik 1995, obr. 33–34, 36). V „kamenné“ verzi je nadzemní komora, krytá mohylou, známá z Nordschwaben (7. stol.; Fingerlin 1987a, Abb. 153).

Samotnou konstrukci nadzemní části komory lze dobře odvodit z několika dobře dokumentovaných příkladů. Nejdříve **stěny komory**. Boční dlouhé stěny o délce 400 cm byly vyrobeny z masivních prken, která byla dřevěnými kolíky přibita na sloupky. Prkna kratších stěn byla stejnou technikou přichycena na dlouhé fošny (analogicky: Hüfingen, Liebenau, Issendorf, Poprad-Matejovce; Pieta 2009). Šířka takto vzniklého objektu činila asi 190 cm (při tloušťce fošen 5 cm). Na štítových stranách byla v dané výšce kolem dvou metrů posazena štítová prkna v tvaru trojúhelníku (analogicky: Oberflacht, hroby 162, 211). Na jejich vrcholech mohla být umístěna vrcholová vaznice. **Střeška komory**. Uvažovaná je varianta sedlové střechy, jejíž krytinu s ohledem na malou plochu střechy (cca 6 m²) a délce asi 4 m šlo řešit formou slabších prken (analogicky: Oberflacht, hroby 162, 211). **Vstup**. Lze rovněž předpokládat, že do nadzemní části hroby byl vstup. Ten ovšem v dostupných příkladech (Munderkingen, Zeuzleben, hrob 25, Issendorf, hrob 3575) není rekonstruován.

Krok 8: Finální úprava domu mrtvého

Podle některých analogií lze uvažovat o tom, že vnější stěny byly zdobeny rytým nebo malovaným ornamentem. Nelze zcela vyloučit ani užití runových nápisů.

Komentář: Rytá výzdoba byla na dřevěných objektech zřejmě běžná (např. Capelle 2005; Aufleger 1996, Abb. 451), limitem k jejímu poznání v daném období je okolnost, že dřevěné konstrukce se za běžných okolností rozkládají. A tak zatím pouze v několika případech lze doložit techniku a styl výzdoby na funerální architektuře. Výmluvnými jsou některé rakve z pohřebiště v Oberflacht, kde bylo užito kružítkové výzdoby (hrob 8; Schiek 1992, Taf. 11; hrob z r. 2006; Bräuning 2007, Abb. 131–132). Na základě nálezů z tohoto pohřebiště uvažuje H. J. Hässler o podobné výzdobě kostrových komorových hrobů v Issendorfu (Hässler 1994, 30). Rytá výzdoba v podobě kruhů, stejná jako na soudobých hřebenech, byla zjištěna na dřevěné konstrukci hroby 27 v Lauchheim-Mittelhofen z počátku 8. století (Stork 1993a, 237, Abb. 170; Billamboz – Becker 2001, 844, 859). Časově bližší, z poslední třetiny 6. století, je nedávný nález zdobené rakve, uložené v dřevěné komoře v Trossingen, Kr. Tuttlingen (hrob 58; Klug-Treppe 2003, Abb. 127; Theune-Großkopf 2003). A konečně, z našich zemí je znám proslulý nález ryté pletencové výzdoby komorového hrobu I ze Žuráně, pocházející z druhé poloviny 5. století (Poulik 1995, Abb. 4:6, 5:2).

Malovaná výzdoba je doložena zatím jen velmi vzácně. Uvádí se z hrobu 92 v Oberflacht (*Paulsen 1992*, 58, pozn. 42) a hrobu 27 v Lauchheim-Mittelhofen, který byl pomalován černou a červenou barvou (počátek 8. století; *Stork 1993a*, 237; *Wolf 1997*, Abb. 427).

Runové písmo (zatím s otazníkem) bylo zjištěno na dřevěné konstrukci z hrobu v Oberflacht, prozkoumaném v r. 2006; v případě jeho definitivního potvrzení by se jednalo o první nález tohoto druhu na území Německa (*Bräuning 2007*, Abb. 132).⁵

Krok 9: Příkop

Po dokončení nadzemní dřevěné komory bylo přistoupeno k vyhloubení obvodového příkopu. Je pozoruhodný tím, že není přerušen. Materiál z příkopu mohl být, na rozdíl od zeminy získané z planýrování plochy a výkopu pro hrobovou jámu, umístěn kolem dřevěné stavby v podobě nízkého valu. To byl pravděpodobně onen zdroj, z kterého se splachy vytvořila horní vrstva zásypu hrobové komory. Finální podoba hrobu tedy vypadala zřejmě takto: centrální hrobka–nadzemní stavba, vnitřní val, příkop, vnější val.

Komentář: Nálezy uzavřených příkopů kolem centrálních hrobek jsou rovněž známé z některých pohřebišť – Rehrhof, hroby 4 a 5 (*Laux 1980*), Fridingen, hroby 276, 278, 279 (*Schmurbein 1987*, Abb. 3, 9), Heitersheim, hroby 39, 83 (příkopy uzavřeny?; *Fingerlin 1997*), Kirchheim bei München, hrob 86–87 (*Charlier – Christlein – Keller 1983*, Abb. 108), Biengen, dvě pohřebiště s 19 kruhovými příkopy (*Fingerlin 2000*, Abb. 118; 2002, Abb. 132), Ergolding, hrob 244 (uzavřen?; *Koch – Stelzle – Hüglin 2002*), Dittigheim, 2 hroby (*Stork 1986*, Abb. 166; 1985, Abb. 165), Lauchheim, 2–3 hroby (*Stork 1990*, Abb. 157), Hessigheim, 3–4 hroby (*Stork 2007*, Abb. 136), Brigachtal-Überauchen (*Dehn 1983*, Abb. 153), Harting, hrob A (*Osterhaus 1986*, Abb. 85), Großhöbing, tři hroby (*Nadler 1997*), Pforzen, 6 hrobů (*Becker – Keller – Leidorf 1991*), Alburg (*Möslein 2001*, Abb. 99), Smolín, hrob X (*Novotný 1957*, 471, obr. 194),⁶ Szólád, 6 hrobů (další dva mají pravoúhlé příkopy; *Freeden – Vida 2007; Vida 2008*, Abb. 3; *Freeden 2008*, 318, Abb. 123). V podrobněji publikovaných případech byly tyto příkopy hluboké 1–2 m, široké 1–2 metry, v Hartingu byly hluboké 2 a široké 3–4 metry. Stehelčevský příkop se tak ve srovnání s těmito příklady jeví skutečně jen jako symbolické vymezení posvátného místa, byť v případě některých německých analogií značné parametry příkopů byly způsobeny tím, že byly současně zdrojem materiálu pro navršení mohyly nad centrální hrobkou (např. Fridingen). Příkop podobně nepravidelného půdorysu byl vykopán kolem hrobu 5 v Rehrhof (*Laux 1980*, Abb. 7).

Zajímavé jsou případy, kdy je hrob chráněn dvěma příkopy (či kombinací příkopu a palisády). Takové doklady, ovšem až ze 7. století, byly zjištěny u hrobu 23 v Moos-Burgstall, kdy vnější příkop měl dva průchody, vnitřní (v podstatě palisáda) byl pak zřejmě neúplný. Nad centrálním hrobem je rekonstruována mohyla (*Freeden 1988*, Abb. 3; 1992, Abb. 4,5,9). Další vnitřní žlab s palisádou byl dokumentován u hrobu 131 v Eching-Viecht (nad hrobem opět rekonstruována mohyla; *Dannhorn 1993*, Abb. 81; 1994, Abb. 4) a ve dvou případech v Pforzen (vnitřní palisáda; *Becker – Keller – Leidorf 1991*, Abb. 110). Je možné, že v uvedených příkladech systém příkopů doplňovaly ještě jeden až dva valy.

(Krok) 10: Zánik objektu

Nedlouho po dokončení stavby (patrně v horizontu několika měsíců) došlo k jejímu narušení a vykradení. Pokud nadzemní komora neměla vstup, byl násilně prolomen; je možné, že nadzemní stavba byla zcela destruována. Poté byla odstraněna prkenná podlaha a asi půlmetrový zásyp nad vlastní pohřební komorou. Část z tohoto zásypu se ovšem mohla dostat do komory ještě před jejím násilným otevřením, či v jeho průběhu. Naznačovala by to pravá noha muže, jako jediná část z obou koster, dochovaná in situ (společně se sekerou). Zásyp byl při jeho těžení vysypáván bezprostředně kolem hrobové jámy. Jednalo se totiž o původní sprašovitou hlínu, která se poté znovu dostala na dno komory, kde vytvořila první vrstvu výplně vanovitěho tvaru. Tím se uvolnil prostor pro následné splachy z okolního terénu, které

⁵ V této souvislosti lze poznamenat, že nově byly runové (?) znaky zjištěny na jednom předmětu z pohřebiště v Záluží u Čelákovic (viz *Starý – Urbanová – Korený v přípravě*).

⁶ Na zmíněném pohřebišti byl také hrob XIII kultury se zvoncovitými poháry, rovněž s úplným kruhovým příkopem. K němu jsou nověji počítány další tři hroby (srov. *Tejral 1982*, 214; *Novotný 1958*). Uzavřený kruhový příkop, ovšem bez hrobu a pouze se třemi sloupovými jámami, je v souvislosti s merovejským obdobím uváděn z pohřebiště v Holáskách (poloha II), kde jsou ovšem také doloženy dva hroby KZP (*Novotný 1955*, obr. 172; *Dvořák 1991; 1992*). V této souvislosti je nutné upozornit, že podobný objekt (příkop pouze s dvěma sloupovými jámami) byl nalezen na pohřebišti KZP ve Lhánicích (*Moucha 2005*, obr. 17, 19, 20; další nálezy kruhových příkopů KZP viz *Bálek – Dvořák – Kovárník – Matějčková 1999*). Proto i ve Smolíně, kde se tyto prázdné kruhové příkopy objevily ve větším počtu, je nutno tyto objekty přiřadit kultuře se zvoncovitými poháry.

hrobovou komoru vyplnily v podobě šedočerné vrstvy, obsahující i zbytky koster. Odkryté a nijak nechráněné dřevěné konstrukce vlivem povětrnostních podmínek, hub a dřevokazného hmyzu rychle degradovaly; odhadem během 2 až 5 let pak zcela zanikly (*Vinař a kol. 2005, 43*). Současně došlo podobným způsobem k zaplnění mělkých příkopů splachy.

ZÁVĚR

Pokus o rekonstrukci původní podoby merovejské hrobky ze Stehelčevsi, pocházející z druhé čtvrtiny 6. století, a postupu její stavby vychází z terénní dokumentace a také ze soudobých či mladších analogií z 5.–7. století. Jejich výběr byl omezen jak na chronologicko-geografické postižení sledovaných prvků (např. uzavřené kruhové příkopy, sloupové konstrukce), tak na doklady užití tesařských technik (se zřetelem k použití na nadzemní části objektu). Tím byla získána základna, ze které bylo možno vyjít k následnému pokusu o rekonstrukci hrobky, zejména pak její nadzemní části. K diskusi předkládaná výsledná podoba je samozřejmě jen jednou z několika variant; další návrhy by se lišily zejména ve způsobu pojetí tesařských prvků stěn a typů zastřešení objektu. V zásadě by však měly vycházet z dochovaných prvků (sloupové jámy, žlaby vně hrobové jámy, vyrovnání povrchu a další detaily), které se díky shodě několika šťastných okolností podařilo A. Knorovi prozkoumat. Stačilo jen, aby proběhla nijak nekontrolovaná skrývka a žlaby v hloubce 55–60 cm by beze stopy zanikly; při skrývce podobné jako v Mochově by dokonce zcela zmizel i příkop a část hrobové komory.⁷

PRAMENY

- Knor, A.*, Pozůstalost uložená v ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., Oddělení nálezových zpráv.
Knor, A., Stehelčeves, NZ 2778/77. ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., Oddělení nálezových zpráv.
Knor, A., Soupis nálezů ze Stehelčevsi, NZ 325/86. ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., Oddělení nálezových zpráv.
Neustupný, J., Záluží. Dokumentace z výzkumu pohřebiště v r. 1936. Národní muzeum Praha, Oddělení prehistorie a protohistorie, archiv nálezových zpráv.
Schránil, J., Záluží. Dokumentace z výzkumu pohřebiště v r. 1931. Národní muzeum Praha, Oddělení prehistorie a protohistorie, archiv nálezových zpráv.
Vokolek, V. – Kotýková, A. – Zeman, J. 1961: Návrh na komplexní výzkum v Lochenicích (o. Hradec Kr.), NZ 6814/61. ARÚ AV ČR, Praha, v. v. i., Oddělení nálezových zpráv.

LITERATURA

- Anonym 1900–1901*: Musejní sbírka archaeologie praehistorické, Památky archeologické 19, 349.
Aufleger, M. 1996: Holzarbeiten und Holzbearbeitung. In: A. Wiczorek – P. Périn – K. v. Welck – W. Menghin (Hrsg.), Die Franken. Wegbereiter Europas. Mannheim, 599–604.
Babucke, V. 2003: Nach hundert Jahren: neue Ausgrabungen zu Schwabmühlhausen im frühen Mittelalter. Gemeinde Langerringen, Landkreis Augsburg, Schwaben, Das archäologische Jahr in Bayern 2002, 86–89.
Bálek, M. – Dvořák, P. – Kovárník, J. – Matějčíková, A. 1999: Pohřebiště kultury zvoncovitých pohárů v Tvořihrázi (okr. Znojmo). Pravěk – Supplementum 4.
Becker, H. – Keller, E. – Leidorf, K. 1991: Ein frühmittelalterlicher Separatfriedhof bei Pforzen, Landkreis Ostallgäu, Schwaben, Das archäologische Jahr in Bayern 1990, 142–145.

⁷ Je velkou ztrátou, že právě v Mochově došlo k tak masivnímu, nijak nekontrolovanému skrytí nadložních vrstev. Toto pohřebiště vykazuje několik prvků severského původu/tradice (keramika; přezka: hr. 7, kruhová spona: hr. 8, zapíchnuté kopí: hr. 18, oheň nad pohřbem: hr. 10; srov. *Lehmann 2008, 33*), a je tedy možné, že kolem některých hrobů (3, 10?) mohly být i kruhové příkopy.

V tomto směru je zajímavý údaj, zaznamenaný v návrhu na provedení systematického výzkumu v Lochenicích (poloha I): „Podle ústního sdělení dělníků, pracujících tehdy na výzkumu, byly v r. 1954 zachyceny sondou i dva obvodové příkopy, patřící pravděpodobně k hrobům z doby stěhování národů“ (*Vokolek – Kotýková – Zeman 1961*). Je ovšem možné, že došlo k záměně za příkopy neolitického rondelu.

- Bemmann, J. 1999: Körpergräber der jüngeren Römischen Kaiserzeit und Völkerwanderungszeit aus Schleswig-Holstein. Zum Aufkommen einer neuen Bestattungssitte im überregionalen Vergleich, Studien zur Sachsenforschung 13, 5–45.
- Bierbrauer, V. 2008: Die Langobarden in Italien aus archäologischer Sicht. In: M. Hegewisch (red.), Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderung. Bonn, 108–151.
- Billamboz, A. – Becker, B. 2001: Die frühmittelalterlichen Grabkammern von Lauchheim im dendrochronologischen Datennetz Südwestdeutschlands, Fundberichte in Baden-Württemberg 25, 831–870.
- Blesl, Ch. 2002: SG St. Pölten, KG Pottenbrunn, Fundberichte aus Österreich 40/2001, 201–204.
- Blesl, Ch. 2005: Das langobardische Gräberfeld von Pottenbrunn. In: Zeitschienen – Vom Tullnerfeld ins Traisental. Archäologische Funde aus 20 000 Jahren. Fundberichte aus Österreich, Materialhefte. Reihe A, Sonderheft 2. Wien, 130–135.
- Bofinger, J. – Hald, J. 1995: Untersuchungen im alamannischen Gräberfeld von Munderkingen, Alb-Donau-Kreis, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1994, 209–212.
- Bóna, I. 1970/71: Langobarden in Ungarn, Arheološki vestnik 21–22, 45–74.
- Bóna, I. 1976: Der Anbruch des Mittelalters. Gepiden und Langobarden im Karpatenbecken. Budapest.
- Böhme, H. W. 1993: Adelsgräber im Frankreich. Archäologischer Zeugnisse zur Herausbildung einer Herrschicht unter den merowingischen Königen, Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz 40, 397–534.
- Bräuning, A. 2007: Neue Gräber aus dem alamannischen Gräberfeld von Oberflacht, Gde. Seitingen, Kreis Tuttlingen, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 2006, 163–165.
- Capelle, T. 2005: Hauszier frühmittelalterlicher Holzbauten, Studien zur Sachsenforschung 15, 149–156.
- Damminger, F. 2002: Die Merowingerzeit im südlichen Kraichgau und in den angrenzenden Landschaften. Materialhefte zur Archäologie in Baden-Württemberg 61. Stuttgart.
- Dannhorn, T. 1993: Ein alt beraubtes Adelsgrab aus dem frühmittelalterlichen Friedhof von Viecht, „Unterfeld“, Gemeinde Eching, Landkreis Landshut, Niederbayern, Das archäologische Jahr in Bayern 1992, 130–133.
- Dannhorn, T. 1994: Beobachtungen zu den antiken beraubungsmethoden im frühmittelalterlichen Reihengräberfeld von Viecht, „Unterfeld“, Gde. Eching, Lkr. Landshut, Vorträge 12. Niederbayerischer Archäologentag, 295–306.
- De Boe, G. 1970: Een Merovingisch grafveld te Borsbeek (Antwerpen). Archaeologia Belgica 120. Brussel.
- Dehn, R. 1983: Merowingerzeitliche Grabhügel bei Überauchen, Gde. Brigachtal, Schwarzwald-Baar-Kreis, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1982, 173–176.
- Dvořák, P. 1991: Pohřebiště lidu s kulturou se zvoncovitými poháry v Holáskách (okr. Brno-město), Časopis Moravského muzea 76, 41–60.
- Dvořák, P. 1992: Die Gräberfelder der Glockenbecherkultur in Mähren I (Bez. Blansko, Brno-město, Brno-venkov). Katalog der Funde. Brno.
- Fingerlin, G. 1974: Ein alamannisches Reitergrab aus Hüfingen. In: G. Kossack – G. Ulbert (Hrsg.), Studien zur vor- und frugeschichtlichen Archäologie. Teil II. München, 591–628.
- Fingerlin, G. 1987a: Frühmittelalterliche Steingrabhügel vom Dinkelberg. Zu einen Neufund aus Nordschwaben, Stadt Rheinfeld, Kreis Lörrach, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1986, 204–207.
- Fingerlin, G. 1987b: Ein Werkzeugfund der Merowingerzeit aus Stetten, Stadt Mühlheim a. D., Kreis Tuttlingen. Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1986, 207–210.
- Fingerlin, G. 2000: Merowingerzeitliche Grabhügel in Biengen, Gde. Bad Krozingen, Kreis Breisgau-Hochschwarzwald. Ein Beitrag der Denkmalpflege zur Geschichte des Breisgau im frühen Mittelalter, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1999, 164–167.
- Fingerlin, G. 2002: Weitere Grabhügel der Merowingerzeit in Biengen, Gde. Bad Krozingen, Kreis Breisgau-Hochschwarzwald, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 2001, 152–154.
- von Freeden, U. et al. 1988: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Moos-Burgstall, Ldkr. Deggendorf, in Niederbayern, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 68/1987, 493–637.
- von Freeden, U. 1992: Der frühmittelalterliche Adelsfriedhof auf dem Bürgfeld bei Moos-Burgstall. Archäologische Denkmäler im Landkreis Deggendorf 3. Deggendorf.
- von Freeden, U. 2004: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Tauberbischofheim-Dittigheim. Erste Ergebnisse und Probleme seiner Publikation, Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 84/2003, 5–48.
- von Freeden, U. 2008: Szólád, komitat Somogy. In: M. Hegewisch (red.), Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderung. Bonn, 318–323.
- von Freeden, U. – Vida, T. 2007: Ausgrabung des langobardenzeitlichen Gräberfeldes von Szólád, Komitat Somogy, Ungarn. Germania 85, 359–384.
- Gerlach, S. 2003: Ein Reitergrab des 8. Jahrhunderts aus Eßfeld. Markt Giebelstadt, Landkreis Würzburg, Unterfranken, Das archäologische Jahr in Bayern 2002, 90–92.

- Gerner, M. 2003: Tesařské spoje. Praha.
- Häßler, H. J. 1983: Das sächsische Gräberfeld bei Liebenau, Kr. Nienburg (Weser). Studien zur Sachsenforschung 5.1. Hildesheim.
- Häßler, H. J. 1994: Neue Ausgrabungen in Issendorf, Ldkr. Stade, Niedersachsen. Hannover.
- Häßler, H. J. 1999: Ein Gräberfeld erzählt Geschichte. Archäologen zu Besuch bei den Altsachen auf dem Heidberg bei Liebenau, Ldkr. Nienburg (Weser), Niedersachsen. Studien zur Sachsenforschung 5.5. Oldenburg.
- Häßler, H. J. 2002: Das sächsische Gräberfeld von Issendorf, Landkreis Stade. Studien zur Sachsenforschung 9.4. Oldenburg
- Charlier, W. – Christlein, R. – Keller, E. 1983: Bajuwarische Adelsgräber des 7. Jahrhunderts von Hausen, Gemeinde Kirchheim bei München, Landkreis München, Oberbayern, Das archäologische Jahr in Bayern 1982, 127–128.
- Klein, F. 2002: Nochmals Untersuchungen im alamannischen Friedhof von Munderkingen, Alb-Donau-Kreis, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 2001, 147–149.
- Klug-Treppe, J. 2003: Außergewöhnliche Funde und Eibauten aus Holz in Gräbern des merowingerzeitlichen Friedhofes von Trossingen, Kreis Tuttlingen, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 2002, 148–151.
- Knor, A. 1966: Nécropole à Stehelčeves près de Kladno (Bohême). In: Investigations archéologiques en Tchécoslovaquie. Prague, 107–108.
- Koch, U. 1990: Das fränkische Gräberfeld von Klepsau im Hohenlohekreis. Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 38. Stuttgart.
- Koch, U. 1996: Die Menschen und der Tod. Stätten der Totenruhe – Grabformen und Bestattungssitten der Franken. In: A. Wiczorek – P. Périn – K. v. Welck – W. Menghin (Hrsg.), Die Franken. Wegbereiter Europas. Mannheim, 723–737.
- Koch, U. 2002: Total gestört – ein fränkisches Adelsgrab in Straßenheim, Mannheim-Wallstadt, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 2001, 154–157.
- Korený, R. 2005: Čechy v 6. století. K problému konce germánského osídlení Čech, Archeologie ve středních Čechách 9, 459–522.
- Korený, R. 2008: Merowingerzeitliche Hügelbestattungen in Böhmen, Fines Transire 17, 117–126.
- Korený, R. 2010: Spona typu Oberwerschen ze Stehelčevsi, okr. Kladno, Archeologie ve středních Čechách 14, 331–336.
- Krause, R. 1994: Zum Abschluß der vor- und frühgeschichtlichen Siedlungsgrabungen im Neuseser Tal bei Igersheim, Main-Tauber-Kreis, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1993, 210–214.
- Krohn, N. 2002: Memoria, fanum und Friedhofskapelle. Zur archäologischen und religionsgeschichtlichen Interpretation von Holzpfostenstrukturen auf frühmittelalterlichen Bestattungsplätzen. In: Ch. Bücker – M. Hoyer – N. Krohn – J. Trumm (Hrsg.), Regio Archaeologica. Internationale Archäologie. Studia honoraria 18. Rahden, 311–335.
- Laux, F. 1980: Das frühmittelalterliche Gräberfeld beim Rehrdorf, Samtgemeinde Amelinghausen, Kr. Lüneburg (Niedersachsen), Studien zur Sachsenforschung 2, 203–229.
- Lehmann, E. M. 2008: Das Gräberfeld von Lünen-Wethmar, Kr. Uma. Internationale Archäologie 108. Rahden.
- Moucha, V. 1996: Antonín Knor, Slánský obzor 4 (104), 65–68.
- Moucha, V. 2005: Pohřebiště lidu s kulturou se zvoncovitými poháry ve Lhánicích (okr. Třebíč), Pravěk NŘ 15, 25–58.
- Möslein, S. 2001: Ein weiteres frühmittelalterliches Gräberfeld von Alburg, Stadt Straubing, Niederbayern, Das archäologische Jahr in Bayern 2000, 99–102.
- Nadler, M. 1997: Rettungsgrabungen im Schwarzachthal bei Großhöbing, Stadt Greding, Landkreis Roth, Mittelfranken, Das archäologische Jahr in Bayern 1996, 139–143.
- Novotný, B. 1955: Pohřebiště z doby stěhování národů v Holáskách na Moravě, Archeologické rozhledy 7, 338–342, 353.
- Novotný, B. 1957: K otázce kultu mrtvých na pohřebišti z doby stěhování národů u Smolína na Moravě, Archeologické rozhledy 9, 462–479, 489–493.
- Novotný, B. 1958: Hroby kultury zvoncovitých pohárů u Smolína na Moravě, Památky archeologické 49, 297–311.
- Novotný, B. 1975: Objev pohřebiště z doby stěhování národů a z pozdní doby hradištní u Šakvic, Přehled výzkumů 1974, 42–44.
- Oeftiger, C. – Dollhopf, K.-D. 1999: Weiterführende Untersuchungen auf dem alamannischen Friedhof im „Zwerchweg“ bei Herrenberg, Kreis Böblingen, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1998, 203–206.
- Oeftiger, C. – Dollhopf, K.-D. 2000: Weiterführende Untersuchungen auf dem alamannischen Friedhof im „Zwerchweg“ bei Herrenberg, Kreis Böblingen. Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1999, 158–161.
- Osterhaus, U. 1986: Ein frühmittelalterliches Gräberfeld mit Adelsgrablege östlich von Harting, Stadt Regensburg, Oberpfalz, Das archäologische Jahr in Bayern 1985, 131–135.

- Paulsen, P.* 1992: Die Holzfunde aus dem Gräberfeld bei Oberflacht. Forschungen und Berichte zur vor- und frühgeschichte in Baden-Württemberg 41/2. Stuttgart.
- Pieta, K.* 2009: Das germanische Fürstengrab aus Poprad-Matejovce. In: U. v. Freeden – H. Friesinger – E. Wamers (Hrsg.), Glaube, Kult und Herrschaft. Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa. Bonn, 107–122.
- Pleinerová, I.* 2005: Studny z doby stěhování národů v Hostivici-Paloukách (okr. Praha-západ), Památky archeologické 96, 105–126.
- Poulik, J.* 1995: Žuráň in der Geschichte Mitteleuropas, Slovenská archeológia 43, 27–109.
- Ramqist, P. H.* 1992: Högom. The excavations 1949–1984. Archaeology and environments 13. Högom part I. Neumünster.
- Rettner, A.* 1998: Thüringisches und Fränkisches in Zeuzleben, Acta Praehistorica et Archaeologica 30, 113–126.
- Roosens, H.* 1977a: Dendrochronologie van graf 111 van Beerlegem, Archaeologia Belgica 196, 60–62.
- Roosens, H.* 1977b: Het Merovingish grafveld van Ophoven, Archaeologia Belgica 196, 63–67.
- Roosens, H.* 1979: Die Datierung des Grabes X von Arlon, Archaeologia Belgica 213, 124–127.
- Roosens, H. – Alenus-Lecerf, J.* 1965: Sépultures Mérovingiennes au «vieux cimetièr» d'Arlon, Archaeologia Belgica 88. Brussel.
- Schiek, S.* 1992: Das Gräberfeld der Merowingerzeit bei Oberflacht (Gemeinde Seitingen-Oberflacht, Lkr. Tuttlingen). Forschungen und Berichte zur vor- und frühgeschichte in Baden-Württemberg 41/1. Stuttgart.
- Schmidt, B.* 1976: Die späte Völkerwanderungszeit in Mitteldeutschland. Katalog (Nord- und Ostteil). Veröffentlichungen des Landesmuseums für Vorgeschichte in Halle 29. Berlin.
- Schmidt, B.* 1999: Thüringische Einflüsse in Niedersachsen während des 5./6. Jahrhunderts n. Chr. – Issendorf, Ldkr. Stade, Grab 3575, Studien zur Sachsenforschung 13, 241–251.
- Schmidtová, J. – Ruttkay, M.* 2007: Das merowingerzeitliche Gräberfeld in Bratislava-Rusovce, Lage Pieskový hon. In: J. Tejral (Hrsg.), Barbaren im Wandel. Beiträge zur Kultur- und Identitätsumbildung in der Völkerwanderungszeit. Brno, 339–359.
- von Schnurbein, A.* 1987: Der alamannische Friedhof bei Fridingen an der Donau (Kreis Tuttlingen). Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte in Baden-Württemberg 21. Stuttgart.
- Starý, P. – Urbanová, K. – Korený, R. v přípravě:* Runový (?) nápis z pohřebišť v Záluží, okr. Praha-východ, Česká republika.
- Stork, I.* 1984: Das fränkische Gräberfeld von Dittigheim, Stadt Tauberbischofsheim, Main-Tauber-Kreis, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1983, 199–202.
- Stork, I.* 1985: Weitere Untersuchungen im fränkischen Gräberfeld vom Dittigheim, Stadt Tauberbischofsheim, Main-Tauber-Kreis, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1984, 179–185.
- Stork, I.* 1986: Abschluß der Untersuchungen des fränkischen Friedhofs von Dittigheim, Stadt Tauberbischofsheim, Main-Tauber-Kreis, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1985, 187–195.
- Stork, I.* 1990: Zum Stand der Grabungen im merowingischen Gräberfeld bei Lauchheim, Ostalbkreis, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1989, 217–222.
- Stork, I.* 1993a: Zum Fortgang der Untersuchungen im frühmittelalterlichen Gräberfeld, Adelshof und Hofgrablege bei Lauchheim, Ostalbkreis, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1992, 231–239.
- Stork, I.* 1993b: Totenhäuser und Kreisgräben – ein neues fränkisches Gräberfeld in Beihingen, Stadt Freiberg am Neckar, Kreis Ludwigsburg, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 1992, 243–246.
- Stork, I.* 1997: Als Persönlichkeit ins Jenseits. In: K. Fuchs – M. Kempa – R. Redies – B. Theune-Grosskopf – A. Wais (red.), Die Alamannen. Stuttgart, 418–432.
- Stork, I.* 2007: Ein bedeutendes alamannisch-fränkisches Ortsgräberfeld in Hessigheim, Kreis Ludwigsburg, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 2006, 170–174.
- Sudhoff, I.* 2001: Grabhügel und Kreisgräben im Merowingerreich, Internationale Archäologie – Studia Honoraria 16, 425–434.
- Svoboda, B.* 1975: Dva hroby z doby stěhování národů ve Stehelčevsi u Slaného, Památky archeologické 66, 133–151.
- Tejral, J.* 1982: Morava na sklonku antiky. Praha.
- Tejral, J.* 2009: Langobardische Fürstengräber nördlich der mittleren Donau. In: U. v. Freeden – H. Friesinger – E. Wamers (Hrsg.), Glaube, Kult und Herrschaft. Phänomene des Religiösen im 1. Jahrtausend n. Chr. in Mittel- und Nordeuropa. Bonn, 123–162.
- Tempel, W.-D.* 1980: Ein völkerwanderungszeitlicher Grabhügel beim sächsischen Gräberfeld von Gudendorf, Stadt Cuxhaven, Niedersachsen, Studien zur Sachsenforschung 2, 447–455.
- Theune-Grosskopf, B.* 2003: Herausragende Holzobjekte aus Grab 58 von Trossingen, Kreis Tuttlingen, Archäologische Ausgrabungen in Baden-Württemberg 2002, 151–154.

- Vida, T. 2008: Die Langobarden in Pannonien. In: M. Hegewisch (red.), Die Langobarden. Das Ende der Völkerwanderung. Bonn, 72–89.
- Vinař, J. a kol. 2005: Historické krovy II. Praha.
- Vokolek, V. 2004: Katalog staré sbírky oddělení prehistorie a protohistorie Národního muzea. Fontes Archaeologici Pragenses 30. Pragae.
- Wamser, L. 1987: Eine thüringisch-fränkische Adels- und Gefolgschaftsgrablege des 6./7. Jahrhunderts bei Zeuzleben, Lkr. Schweinfurt, Jahrbuch der Bayerischen Denkmalpflege 38/1984, 30–50.
- Wolf, R. 1997: Schreiner, Drechsler, Böttcher, Instrumentenbauer. In: K. Fuchs – M. Kempa – R. Redies – B. Theune-Grosskopf – A. Wais (red.), Die Alamannen. Stuttgart, 379–388.
- Zeman, J. 1958: Pohřebiště z doby stěhování národů v Mochově, Památky archeologické 49, 423–471.

DIE FUNERALE ARCHITEKTUR DER MEROWINGISCHEN ZEIT (AUF DEM BEISPIEL DES GRABES 2 AUS STEHELČEVES, BEZ. KLADNO)

In dem Beitrag wird die Diskussion über Möglichkeiten einer Rekonstruktion des unterirdischen und oberirdischen Teiles vom Grab 2 (auf dem Grunde des vor kurzem entdeckten weiteren Teiles von der ursprünglichen zeichnerischen Dokumentation aus der Untersuchung) geführt. Das Grab kann nach der unlängst durchgeführten Dokumentation in das 2. Viertel des 6. Jhdts. datiert werden. Mit Rücksicht auf das Studium von Zehnern ausgewählten Grabfunden aus dem Raum Mittel-, West- und Nordeuropas des 5.–7. Jhdts. wurde ein Beweismaterial gesammelt. Mit diesen Daten konnte die Probe über eine Rekonstruktion der Vorgangsweise und des möglichen Aussehens des oben erwähnten Grabes durchgeführt werden. Die ganze Vorgangsweise kann in folgenden Schritten zusammengefasst werden: Auswahl des Ortes – Konzeption des Bauwerkes – Herrichtung der Arbeitsfläche – Grabgrube – Holzkammer – Totenhaus – finale Herrichtung des Totenhauses – Graben – Untergang vom Objekt.

Die Rekonstruktion geht von der Voraussetzung aus, dass A. Knor offensichtlich alle erhaltenen Spuren – besonders von oberirdischen Konstruktionen – erforschte. Diese Konstruktionen werden häufig auf der Oberfläche errichtet. Überdies können sie auch seicht in das Liegende versenkt werden und bei der tieferen Abdeckung ohne Kontrolle oder bei langzeitigen Erosionsprozessen gehen sie vollends unter. Die erhaltenen Reste erlauben keine mehr klaren Darstellungen vom ursprünglichen Aussehen. In unserem Fall setzte ich voraus, dass die erhaltenen Spuren nach den eingetieften Konstruktionen für fast komplette Situationen gehalten werden können.

Das Ergebnis von der Rekonstruktion geht daher aus der dokumentierten Situation aus. Der oberirdische Teil hatte offensichtlich den Charakter einer einfachen Holzkammer mit sechs Säulen. Ihre Höhe wurde nach der Höhe der Verschüttung von der Schicht 1 und der in der Wand eingestochenen Lanze (Abb. 4) bestimmt. Die Säulen hatten auch den oberirdischen Teil, wobei er miteinander mit zwei Rinnen den Charakter des Totenhauses (Abb. 4) hatte. Für die nächste Analogie zum endgültigen Aussehen des Grabes aus Stehelčeves hält der Autor die Konstruktion von einigen Grabstätten auf dem Gräberfeld in Oberflacht.

Abb. 1. Stehelčeves. Die Situation in der Ziegelei Žák im Jahre 1940. 1 – Gräber der GBK, 2, 3 – Gräber der KSK, Kammergräber der Bylaner Kultur, ein Teil des latènezeitlichen Brandgräberfelds, ein Teil des frühmittelalterlichen Körpergräberfelds (Forschung im Jahre 1960), 4 – frühmittelalterliche Gräber

Abb. 2. Stehelčeves. Der Grundriss des Grabes 2. 1 – Schädel, 2 – Axt, 3 – Gefäße, 4 – Knochen vom rechten Bein eines Mannes, 5 – Knochen in der Verschüttung, 6 – Ansammlungen von Knochen und Grabausstattungen von Beerdigungen, 7 – Holzsäulen

Abb. 3. Stehelčeves. Das Profil des Grabes 2. 0 – Liegende, 1 – Ackerboden, 2 – lockerer Grauschwarzboden, 3 – bröcklicher Grauschwarzboden, 4 – dtto, mit der Durchfärbung durch den Lößboden, 5 – harter Grauschwarzboden mit Schichten/Blöcken des Lößbodens, 6 – verunreinigter Boden

Abb. 4. Stehelčeves. Die Rekonstruktion der Grabstätte. A – Blick vom Westen, B – Blick vom Süden. In der Verschüttung ist die Lanze über der Kammer punktiert bezeichnet